

Мамич М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри юридичної психології та журналістики, кандидат філологічних наук*

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Вважається, що розвиток герменевтики як активного розуміння значною мірою був пов'язаний з успіхами в галузі філософії мови у кінці ХУІІ – початку ХІХ ст. Саме те нове вчення про мову, яке розпочав В. Гумбольдт і романтики, стало тим внутрішнім імпульсом, який активізував внутрішні пошуки. Сенс цього вчення полягав, зокрема, в тому, що мовлення розумілося як індивідуально-творчий акт, увага герменевта-інтерпретатора переакцентовувалася на розуміння самого процесу творчості, тобто на його теоретичне осмислення (Габитова Д. М. Філософія німецького романтизму. Гельдерлін Шлейермахер. – М.: Наука, 1989. – С. 109).

О. Потебня називав Гумбольдта «великим мислителем», тим самим наголошуючи, що він є автором не лише мовознавчих, але й філософсько-культурологічних досліджень. Гумбольдтова теза про синтетичну природу мови і мовлення, яка саме своїми найсокровеннішими і найнезвичайнішими прийомами «нагадує мистецтво» (Гумбольдт В. Избранные труды по языковедению. – М.: Прогресс, 1984), знайшла своє творче і оригінальне втілення у етнопсихолінгвістичній теорії О. Потебні.

З проблемою розуміння пов'язана сама природа словесного мистецтва, яке є, за Потебнею, не стільки вираженням, скільки способом творення, формування думки, мета якого «викликати певний суб'єктивний настрій як у самому митцеві, так і в розуміючому» (Потебня А. А. Мисль і язык. – М.: СИТО, 1993. – С. 131).

Щодо розуміння твору читачем-гуманітарієм, то вчений писав: «ми можемо розуміти твір, наскільки ми беремо участь у його створенні» (Потебня А. А. Теоретическая поэтика. – М.: Высш. школа, 1990, с.118). Це явище Потебня називає парадоксом, справжню реальність якого можна пояснити умовами розуміння, яке полягає не в перекладанні змісту з однієї голови в іншу, а лише в тому, «що в силу подібності будови людської думки певний знак, слово, музичний звук служить засобом перетворення іншого самостійного змісту, що знаходиться в розуміючому» (Потебня А. А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905. – С. 110).

Потебня не раз писав про феномен розуміння як своєсвідний живий процес збудження, а не пересадження готової думки («розуміння, як передавання думки, є неможливим»), тому всяке розуміння є нерозуміння.

На питання, за яких умов між людьми можливе порозуміння, Потебня відповідає: розуміння іншого відбудеться за умови розуміння себе самого. Комунікативно-розуміючу функцію слова вчений вбачав у тому, що воно «є настільки засіб розуміти іншого, наскільки воно є засобом розуміння самого себе» (Потебня А. А. Мисль і язык. – М.: СИТО, 1993. – С. 97).

Діалогічність потебнянської концепції розуміння виявилась близькою теорії діалогізму М. Бахтіна, який поділяв думку українського вченого про те, що розуміння не повторює, не дублює мовця, воно створює свій зміст у слухача. Однак і мовець, і розумі-

ючий не залишаються кожний у своєму власному світі, вони сходяться у новому «третьому світі, світі спілкування», вони вступають у активні діалогічні відносини, «розуміння завжди чревате відповіддю» (Бахтин М. М. Из архивных записей к работе «Проблемы речевых жанров» // Бахтин М. М. Собр. соч.: в 7 т. – Т.5. – М.: Русские словари, 1997. – С. 209).

Отже, предметом гуманітарних наук є комунікативна природа слова. Слово, як і людина, завжди хоче бути почутим, завжди шукає розуміння, не зупиняючись «на найближчому розумінні», хоче мати відповідь і «знову відповідати на відповідь».

Визнаючи рівність суб'єктно-об'єктних відносин, Бахтін має на увазі «особистісні, персоналістичні, діалогічні відношення» (Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986, с. 362). *Персоналістичність смислу* – це наскрізна думка бахтінського обґрунтування гуманітарних наук, яка відрізняє російського вченого від філософської герменевтики Гадамера, згідно з яким «інтерпретатор, що вносить свої підстави, зникає, а текст – говорить» (Гадамер Г. – Г. Текст і інтерпретація // Гадамер Г. – Г. Истина и метод. – Т.2. – К.: Юніверс, 2000. – С. 322).

Те, що гуманітарій звертається не безпосередньо до людини, а до її вираження – тексту в широкому розумінні, не може зашкодити персоналістичності відношень між дослідником-гуманітарієм і автором тексту. «Гуманітарні науки, – пише Бахтін, – науки про людину в її специфіці, а не про безголосу річ і природне явище. Людина за своєю специфікою виражає себе (говорить), тобто створює текст (хоча б і потенційний)» (Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 301).

Саме у діалогічній формі гуманітарного пізнання вбачав Бахтін його відмінність від точних наук, де пізнаючому суб'єкту протистоїть безголоса річ. Стенограму гуманітарного мислення вчений подає як складні стосунки тексту і контексту. «Це зустріч двох текстів... Двох суб'єктів, двох авторів». Чи не визначальним у «моральній філософії» Бахтіна є феномен відповідальності і відповідності – «*відповідального розуміння*». «Відповідальне розуміння, – писав учений, – сутнісна сила, яка бере участь у формуванні слова, причому розуміння *активне*, яке відчувається словом як спротив чи підтримку, що й збагачує слово» (Бахтин М. М. Слово в романе // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худ. лит, 1975. – С. 94).

Так Бахтін відстоював персоналістичність відношення в гуманітарному пізнанні і особистісний характер слова, висловлювання, вираженого сенсу.

Розглядаючи мовленнєвий твір процесуально, в його розвитку і становленні, а отже, і в нерозвиненому зв'язку із сприйняттям, діалогічним пізнанням, розумінням, Бахтін прагнув розв'язати складне ґносеологічне та екзистенційне питання взаємодії вираження і розуміння. В цьому полягає принципова подібність філософії гуманітарних наук М. Бахтіна до етнопсихологічної теорії словесної творчості О. Потебні.

Український вчений неодноразово звертав увагу на специфіку гуманітарної методології – методології *розуміючої*, а не пояснювальної, що є характерною для природних наук.